

McLuhan's Window. In Praise of Conservatism

Marek Hendrykowski

ORCID: 0000-0002-7180-9902

* * *

Everyone, almost everyone, wants to be fashionable at all costs. As regards lifestyle, self-image, outfits, and the latest gadgets; the same applies to art and science. The new is sexy. Nobody wants to be considered a conservative.

Today, when the idolatrous cult of the new and technological progress seems to govern everything we come into contact with and everything that surrounds us, the title “In praise of conservatism” comes across as a provocation. Why should anyone concern themselves with “conservatism”? What for? In the name of what?

When one announces that they are a conservative, whenever such an ideological coming out takes place, it evokes only unpleasant associations. After all, you must be modern. The world demands it from us. In the light of the prevailing preferences and contemporary popular opinions, conservatism as an attitude represented by an individual, a group, or a community is almost synonymous with anachronism. Since Marshall McLuhan refuses to participate in an uncritical apotheosis of new technologies, he should be called a “conservative.”

In the eyes of the devoted admirers of the new, its apologists, conservative views seem outdated, old, and moldy. Shame on you. Shame. Conservatism is *démodé*. The negative aura surrounding this concept has influenced the negative connotations it evokes. Unfortunately, conservatism and being a conservative are no longer considered simply attitudes, rational cognitive *modi*, or rational worldviews, but come across as almost defamatory – as a contemptuous and compromising label.

We live in a world in which languages, concepts and meanings are confounded. We are not the first to live in such a world. While it is not the time to look for the perpetrators and culprits responsible for the confusing *status quo*, it is clear that losing a sense of unity and coherence will make you lose your mind and question your sensibility: there is no doubt about it. Why do I appeal to the senses? That is a good question. I suggest that you keep the senses in mind and wait for the answer. It will be revealed below.

* * *

Empirical reality is becoming more and more distant from us. It is losing its proper weight; it no longer is the touchstone of human experience; it falls deeper into the depths of collective oblivion. It exists but not really. It has been replaced by omnipresent and omnipotent images which function as simulacra. The simpler the better, because why should we complicate everything? In today's empire of images, what matters is skin deep. Our eyes, ears, even our fingers slide over it – the superficial, too, plays a role in this deceptive performance. The empirical has been divorced from the senses.

This artificial reality turns out to be infinitely fuller and more perfect than the one in which we exist. Maybe it is, after all, unreal, but it is unparallelly more malleable. We can shape it, change it, inhabit it in our imagination. The real is real because we experience it. Experience, therefore, lies at the heart of it, because experience, and only experience, protects against the dangers of the digital illusion.

Wasn't it what the prophet of the electronic age was afraid of a few decades ago?

* * *

The past, as a vast reservoir of social experiences, appears too distant to become an effective warning. Unfortunately, I do not really believe in the mechanism of generational transfer of experiences, be it good or bad. Despite global cataclysms experienced throughout the twentieth century (by the way, the nineteenth century was also a century of unimaginable horrors), mankind did not manage to fully understand and learn from the cruel lessons which led to the cataclysm of total stupefaction.

Contrary to what the ancient maxim rather hastily proclaims, history is by no means a good *magistra vitae*. Unfortunately. Unfortunately, indeed. New generations which opt for change (be it for the "better" but not only) have not created historical antibodies capable of fighting the temptation to create new nationalisms, totalitarian regimes, populisms, authoritarianisms, neo-fascisms, neo-Nazisms, etc.

All sorts of healers of nations are doing very well. The recipe is always the same. We will bring order. Be ready for anything. I promise that we will succeed. Something went wrong again? Be patient. Revolution requires casualties. Oh, well. Our goals will be achieved, whatever the

cost. Let's improve the world together, together, my friends, go forward, it cannot be achieved without you. Trust me.

The old and new leaders are still able to trick their followers all too easily – they promise them a lot in exchange for their personal freedom. People are supposed to obey someone who promises to make everything right. And they will, just you wait. History *magistra vitae est*, but only to those who want to learn something. Do you remember the old mock slogan from the times of the Polish People's Republic: "Our party never promised anything to anyone and will keep its word"? This is a perfect motto for the present.

* * *

Getting rid of fanatical tendencies is not so easy. "The sleep of reason produces monsters." Ideological insanity, which is a constant threat, always begins the same way: with the confusion of concepts in millions of minds overwhelmed by thoughtlessness. We know its effects; we experience them every day. For quite some time, left- and right-wing tendencies have not been clearly delineated, separate, forms of individual and social action; as a result of cheap political games, the left and the right have lost their meaning. They have lost their original meanings, having been processed in a conceptual centrifuge.

This is how it works, and this is how it is generally perceived. Shamans in power feed on their voters' confusion, drawing sinister power from this practice. War is peace. Freedom is slavery. Ignorance is strength... If you do not agree with us, you are our enemy, an unrepentant conservative, and after all, we call ourselves conservatives, defend our noblest traditions, and let no one tarnish what is sacred to us or hold a different opinion.

* * *

The concept of conservatism has been, with disastrous results, appropriated by those who do not necessarily understand it well, who do not understand its value in the life of individuals and societies and what it should actually and truly involve. This concept has fallen victim to manipulation – some only pretend to be traditional, faithfully honoring the most sacred.

And what about change? It has to take place – just because – but, ideally, only if we accept it and introduce it ourselves. It is supposed to be "our way." Did you want to modernize the rolling stock and trainways in a European fashion, to replace the vehicle we have been using for years? We will not allow it; let the train of history go on as it used to, preferably without brakes. If necessary, we will make the hearth of our historic locomotive red-hot. The world won't wait? Why should we care? Let us joyfully ride on in our beloved narrow-gauge train. Who knows, maybe it will be possible to overtake it thanks to the radical reforms we are introducing. We know where we are going and where this escapade will take us all. Somewhere, without a doubt. Let's ride! No one will stop us. And whoever does not want to ride with us has to get off.

We will also tame the news. Who needs free media? New technology is to serve society. Too much freedom given to the people marks its inevitable doom. It is better to limit it, to control it. You can't do this, you can't that. Of course, we are not going to impose censorship (especially as it is impossible to do so online), but social control of the flow of information is necessary. It is better not to know too much. Why should you? Each authority has its secrets and sins. Everyone makes mistakes; politicians are people too; let's not dwell on bad decisions; everyone hides their mistakes and "distortions." Why would you worry the society that has trusted us? We love progress, but deep down in our hearts we want everything to stay as it has always been. After all, we act and rule for the common good, and the general public does not like change. Why? It's simple – because people never know if they will benefit from it.

* * *

Was Marshall McLuhan a conservative? He was, and his adversaries repeatedly accused him of it. On what grounds? Why did they detest him so much? Considering his research interests, it should be the other way round. Almost seven decades ago, he was the first scholar in the world to envision scientific models of the impending information age and he did so in the name of defending traditional cultural values. Paradoxically, for this very reason, neither the electronic nor any other revolution could claim him as its founding father.

However, I think that the opponents of the Canadian scholar, if, of course, we are to ignore the evident animosity which may be felt in many critical texts, correctly identified McLuhan's perspective. Precursor – conservative. This juxtaposition is almost incomprehensible for someone who habitually perceives and understands reality (*vide* Sapir-Whorf) – this is a type of dislocation known to orthopedists – by means of binary reasoning.

Derrick de Kerckhove deals with contemporary media development in a different manner; his approach is polyphonic and holistic:

The development of the web and the sheer number of connections gave rise to a powerful new technological metaphor that has had a significant impact on our perception of space-time. Until now, major information technologies have influenced people's perceptions of the environment in terms of size, order, texture and, of course, boundaries. While literacy and the invention of print, by externalizing and focusing attention on the visual side of the local language, created the awareness of the "Nation" and the need to define and control its "natural" boundaries, the electronic media destroyed them, thus widening the dimensions of the mental representation of a given space.¹

Reflecting on Marshall McLuhan's and the Toronto School of Communication Theory's legacy, Agnieszka Ogonowska contrasted Derrick de Kerckhove's and his academic master's views on *mediamorphosis*, a phenomenon that is over 100 years old. Ogonowska observes that:

¹ Derrick De Kerckhove, *Connected Intelligence: The Arrival of Web Society* (Toronto: Somerville House Books, 1997), 150.

The understanding of Derrick de Kerckhove's works as, in a way, extensions of McLuhan's views should be broader, not only in terms of furthering a specific paradigm but also in terms of taking into account its development based on very similar linguistic tools used to create the discourse. This (mental, epistemological, theoretical) affinity cannot be explained only in terms of the Master-Apprentice relationship and the fascination with the theories of the "media prophet" or the desire to mechanically duplicate some specific linguistic constructions. [...] Derrick de Kerckhove's McLuhanism has a clear mental motivation: the interdisciplinary and global understanding of events comes hand in hand with a language that is able to express them properly.²

Considering the above, the semantic connotations of the adjective "global" are particularly intriguing. As we know, the word "global" is one of the most recognizable key words in Marshall McLuhan's philosophy of contemporary media. Well, in Derrick de Kerckhove's approach, "globality" and "global surroundings" (de Kerckhove) is no longer defined in terms of topographic or geographic categories but instead is seen more holistically, which, naturally, does not exclude other definitions.

De Kerckhove understands and "explains" his Master in a peculiar way – his interpretation differs greatly from the commonly accepted exegesis. In the metaphor of the global village, the word "global" is key. This interpretation corresponds to such essential McLuhan's concepts as: openness, multi-polarity, co-occurrence, simultaneity, interdisciplinarity and heterogeneity.

* * *

I don't know, I'm not sure, if Marshall McLuhan was really a conservative. However, having read his texts, I know that his thoughts on the evolution of the media, the development of technology, civilization, culture, social life, etc. stem from his skepticism. This observation, although it seems right, requires proof.

Was McLuhan a skeptic? Yes, but this observation alone is not enough to allow one to penetrate deeper into his philosophy and rethink the methodology of his works. In recognizing these inherent skeptical cognitive foundations, one should consider the proper definition of skepticism. The Greek word *skeptikós* means doubting, critical, disbelieving, suspicious of something.

Depending on the context in which we place McLuhan's skepticism, it may be regarded as a philosophy or as a general, and not only academic, attitude to life, involving distrust and doubt. The skeptic, both a scholar and a mere mortal, keeps in mind the uncertainty of human cognition, believes in it and proclaims it, which by no means makes them an agnostic.

² Agnieszka Ogonowska, *Twórcze metafory medialne: Baudrillard – McLuhan – Goffman* [Creative media metaphors: Baudrillard - McLuhan - Goffman] (Kraków: Universitas, 2010), 133.

There is no need, I think, to refer to the philosophy of Descartes or Hume. Neither should we refer to such skeptics as Sextus Empiricus or Pyrrho of Elis. For our purposes, it will be entirely sufficient to invoke the modern version of skepticism, which places particular emphasis on the methodological aspect of the proposed hypotheses and the epistemology and accessibility of truth.

The Stanford Encyclopedia of Philosophy, and specifically Juan Comesaña and Peter Klein, thus define cognitive skepticism:

Philosophically interesting forms of skepticism claim that we do not know propositions which we ordinarily think we do know.

Another passage in their definition of skepticism is also significant in the context of McLuhan's research:

Thus, consider skepticism about the future: the claim that the only justified attitude which respect to propositions about the future is suspension of judgement. That kind of philosophical skepticism overlaps partly with ordinary skepticism about the future.³

The British philosopher Duncan Pritchard considers and defines skepticism from a slightly different perspective:

We are unable to know that any one of a number of skeptical hypotheses are false, where a skeptical hypothesis is understood as a scenario that is subjectively indistinguishable from what one takes normal circumstances to be but which, if true, would undermine most of the knowledge that one ascribes to oneself.

In addition, Pritchard was also very much interested in the "skeptical paradox." Crucial in understanding the rational sources of cognitive skepticism, the skeptical paradox boils down to three brief and interconnected observations which concern the rational pursuit of knowledge:

- I. I am unable to know the denials of skeptical hypotheses.
- II. If I don't know the denials of skeptical hypotheses, then I do not know very much.
- III. A lot of what I believe, I know⁴.

Bearing in mind the above and referring to the skeptical philosophy of knowledge, let us try to find a deeper principle that governs the macrosystem of views held by the Canadian media scholar. While he was seen as a "conservative," he was probably a promoter of the new media

³ Juan Comesaña and Peter Klein, "Skepticism", in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2019), <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/skepticism/>.

⁴ Duncan Pritchard, "Contemporary Skepticism", in *Internet Encyclopedia of Philosophy*, date of access: 14 March 2022, <https://iep.utm.edu/skepcont/>. See also Pritchard's newest monograph: Duncan Pritchard, *Skepticism: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2019).

in equal measure and studied this phenomenon when the era of *homo informaticus* and *homo digitalis* had just begun.

Hailed as the “prophet of the electronic age,” in my opinion, he did not represent and did not behave like a typical prophet. As a scholar, he was never inclined to make effective prophecies but instead avidly sought the truth. He posed questions and examined the issues he was interested in, shying away from giving ready-made, final answers.

* * *

Marshall McLuhan’s views on the media, on their evolution, and the overwhelming impact that these changes had centuries ago and continue to have in the history of mankind, in many ways correspond to the above-cited definitions of skepticism: both epistemologically and methodologically. One may find in them Socratic humility concerning “ignorance” and the “unknown;” it is a deliberate starting point in one’s pursuit of knowledge.

The skeptical paradox from which he derives his method of seeking the truth makes his investigations, on the one hand, open and, on the other, restrained. Indeed, this academic discipline is methodical. The method that McLuhan chose and creatively developed determines the relation between the sign and its meaning as well as the vast intellectual horizon that it opens up.

The architecture of the poetics of McLuhan’s argument is unique. It involves a consistent, contradictory dialogue with the arising assumptions and doubts, including other people’s (especially widely held) beliefs. “I don’t know” rather than “I know for sure.” At every step, as the discourse develops, *dubito ergo sum* becomes more and more palpable. In the case of this researcher, the ethical aspect of research is closely intertwined with and corresponds to the poetics of his reflections.

In his studies, McLuhan opposes the temptation to believe that he has access to absolute, unquestionable, undisputed and fully objective knowledge. Instead, he chooses a skeptical approach, *ergo*, in the conventional sense of the word, a conservative approach. On the one hand, it is largely what makes him a “conservative” in the eyes of many of his critics and adversaries. On the other hand, it makes him address a mass audience, people who are not interested in science and his research, with ease (the famous interview for “Playboy,” September 1969).

* * *

Thus, “conservatism” often attributed to McLuhan helped reveal to us a very important aspect of his intellectual pursuits. The kind of skepticism that McLuhan represents, constantly shifting between “science” and “faith,” between the development of communication technology and collective consciousness, turns out to be a very powerful cognitive strategy, closely related to the methodological aspect of his reflection on the social functions of communication media.

Let me at this point share some concluding remarks regarding Marshall McLuhan's alleged "conservatism." It can be said that he is a "conservative" in his works to the same extent as he turns out to be a cognitive and methodological skeptic.

As a scholar, and not a propagator or uncritical enthusiast, he approaches the media with due reserve. Whatever his research interest, whatever his chosen topic, he carefully avoids both risky prognoses and hasty generalizations. When he chooses examples to illustrate a given problem, he presents the reader with a description, an analysis and an interpretation of specific detailed cases of communication practices, which are consistently embedded in a specific context and situation.

Perhaps that is why, i.e., thanks to the research strategy described in this article, Marshall McLuhan was an outstanding researcher of the micro and macro cultural evolutionary processes; he is a classic scholar in media studies and a media theorist whose works, interdisciplinary ideas, and personal reflections have not lost their value over the years and continue to attract great interest from contemporary scholars.

translated by Małgorzata Olsza

References

- Comesaña, Juan, Peter Klein. "Skepticism".
In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
Metaphysics Research Lab, Stanford
University, 2019. <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/skepticism/>.
- Pritchard, Duncan. "Contemporary Skepticism".
In: *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/skepcont/>. Date of access: 14
March 2022.
- De Kerckhove, Derrick. *Connected Intelligence: The Arrival of Web Society*. Toronto: Somerville House Books, 1997.
- Ogonowska, Agnieszka. *Twórcze metafory medialne: Baudrillard – McLuhan – Goffman*. Kraków: Universitas, 2010.
- – –. *Skepticism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

KEYWORDS

NEW MEDIA

SKEPTICISM

communication studies

ABSTRACT:

This article attempts to functionally reconstruct the views expressed by Marshall McLuhan in his works, both from an epistemological and the methodological perspective. The author argues that at the core of McLuhan's theory, often regarded as a manifestation of "conservative" views, lies an individual form of cognitive and methodological skepticism. The skeptical attitude of the author of *The Gutenberg Galaxy* and *Understanding Media* means that his considerations, despite that fact that they date back to the 1960s, are not outdated and still attract great interest from contemporary media scholars.

audiovisual poetics

cognitive theory

methodology

NOTE ON THE AUTHOR:

Marek Hendrykowski – film and media scholar, semiotician, contemporary culture scholar. Professor at the School of Film, Media and Audiovisual Arts at Adam Mickiewicz University in Poznań. Author of books and articles. His recent publications include: “Semiotyka twarzy” [Semiotics of face] (2017), “Scenariusz filmowy. Teoria i praktyka” (2017), [Screenplay. Theory and practice] “Drugie wejrzenie. Analizy i interpretacje” (2018) [A second look. Analyses and interpretations], “Ogród Europy. Eseje z semiotyki i antropologii kultury Starego Kontynentu” [The garden of Europe. Essays in semiotics and anthropology of the culture of the Old Continent] (2018), “Polska szkoła filmowa” [Polish film school] (2018), “Short. Małe formy filmowe” [Short. Short films] (2019), “Narracja w filmie i ruchomych obrazach” [Narration in film and moving pictures] (2019). Founder and senior editor of *IMAGES. The International Journal of Film, Performing Arts and Audiovisual Culture*. Member of the Association of Polish Filmmakers, ZAiKS Association of Authors, Polish Film Academy and European Film Academy (EFA). He works at AMU's McLuhan Center for Communication. |

Okno McLuhana. Pochwała konserwatyzmu

Marek Hendrykowski

ORCID: 0000-0002-7180-9902

* * *

Wszyscy, niemal wszyscy pragną za wszelką cenę być modni. W stylu życia, w lansowanym wizerunku, stroju, posiadanych najnowszych gadżetach, także w sztuce i w nauce. Nowość jest sexy. Nikt nie chce uchodzić za konserwatystę.

W dzisiejszych czasach, gdy bałwochwalczy kult nowości i technologicznego postępu zdaje się panować nad wszystkim, z czym się stykamy i co nas otacza, już sam widniejący powyżej tytuł *Pochwała konserwatyzmu* zakrawa niemal na prowokację. Kto to widział – zajmować się „konserwatyzmem”. Po co? W imię czego?

Deklaracja pozostawania osobą konserwatywną, ilekroć taki światopoglądowy *coming out* ma miejsce, wywołuje same niemiłe skojarzenia. Obowiązkowo należy być kimś nowoczesnym. Świat od nas tego wymaga. Konserwatyzm jako postawa reprezentowana przez jednostkę, grupę bądź zbiorowość w świetle panujących dzisiaj preferencji i obiegowych poglądów jest czymś jeśli nie równoznacznym, to bliskoznacznym z anachronizmem. Marshall McLuhan odmawia uprawiania bezkrytycznej apoteozy rozwoju nowych technologii, więc należy mu się łaska „konserwatysty”.

W oczach zauroczonych adoratorów wszelkiej nowości, jej apologetów konserwatywne poglądy na świat trącą myszką, tchną starzyzną, pachną naftaliną. Niedobrze i jeszcze raz niedobrze. Konserwatyzm jest *demodé*. Negatywna aura, jaka wytworzyła się wokół tego pojęcia, zaważyła na negatywnych konotacjach, które ono wywołuje. Sprawy z nim tak się od jakiegoś momentu bardzo niefortunnie potoczyły, że konserwatyzm i konserwatysta to nie postawa i nie racjonalnie uzasadniony *modus* poznawczy czy racjonalnie uargumentowany system czyichś poglądów, lecz lekceważący epitet, a właściwie pogardliwie użyte, z góry dyskwalifikujące oponenta przezwisko.

Żyjemy dzisiaj w świecie pomieszania języków, pojęć i znaczeń. Nie my pierwsi zresztą. Nie pora szukać mnogich sprawców i winowajców tego stanu rzeczy, jednak od pomieszania pojęć do pomieszania zmysłów droga niedaleka: trakt wiedzie prosto jak strzełił. Dlaczego odwołuję się do zmysłów? Dobre pytanie. Proponuję zachować je w pamięci i poczekać na odpowiedź.

* * *

Rzeczywistość empiryczna oddala się od nas. Ztraca właściwy jej ciężar, zdaje się zanikać jako niezbędny probierz ludzkiej eksperyencji, popada w coraz dalsze zbiorowe zapomnienie. Niby jest, a jej nie ma. Zastąpiły ją wszechobecne i wszechwładne obrazy w funkcji symulaków. Im prostsze, tym lepiej, bo na co wszystko komplikować. W dzisiejszym imperium obrazów liczy się naskórkowa powierzchnia. To po niej prześlizgują się wzrok, słuch, nawet dotyk – on także ma swój udział w tym zwodniczym przedstawieniu. Empiria wzięła rozwód ze zmysłami.

Rzeczywistość sztucznie spreparowana okazuje się nieskończenie pełniejsza i doskonalsza od tej, w której egzystujemy. Cóż z tego, że pozostaje nierealna, skoro bywa niezrównanie plastyczna. Możemy ją dowolnie kształtować, zmieniać, zamieszkiwać w niej wyobraźnią. To, co realne, realne jest dlatego, że go doświadczamy. O doświadczenie tu zatem chodzi, bo ono i tylko ono chroni przed fatamorganą cyfrowej iluzji.

Czy nie tego obawiał się kilka dekad temu prorok ery elektronicznej?

* * *

Przeszłość jako zasobny rezerwuar społecznego doświadczenia jest zbyt daleko, by mogła stać się skutecznie działającą przestrogą. Nie bardzo wierzę w mechanizm generacyjnego przekazywania doświadczeń, ani tych dobrych, ani niestety również złych. Mimo globalnych kataklizmów w dziejach świata w XX wieku (nawiasem mówiąc, XIX też bywał niejednokrotnie stuleciem monsturalnej grozy) ludzkość nie zdołała odrobić i trwale przyswoić sobie okrutnej lekcji prowadzącego do kataklizmu totalnego otumanienia, przez które przeszła.

Historia, wbrew temu, co raczej dość pochopnie głosi starożytna maksyma, wcale nie jest dobrą nauczycielką życia. Szkoda, wielka szkoda dla nas wszystkich. Cóż począć, kiedy optujące za zmianą (także tą „dobrą”, ale nie tylko za nią) nowe pokolenia niepomne przeszłości nie wytworzyły historycznych przeciwników zdolnych zwalczyć w umyśle człowieka i w organizmie zbiorowości pokusę nowych nacjonalizmów, totalizmów, populizmów, autorytaryzmów, neofaszyzmów, neonazizmów etc.

Różni uzdrawiacze narodów mają się wyśmienicie. Recepta zawsze ta sama. Zaprowadzimy porządek. Bądźcie na wszystko gotowi. Obiecuję, musi się udać. Znów coś poszło nie tak? Cierpliwości. Rewolucja wymaga ofiar. Cóż, trudno. Cel zostanie osiągnięty bez względu na koszt. Poprawmy wspólnie świat, razem, najdrożsi, naprzód, bez was nie da się tego uczynić. Zaufajcie mi.

Ciągle zbyt łatwo jest nabrać starym i nowym wodzom swoich poddanych na łaski rozdawane z ich własnej kieszeni w zamian za oddanie osobistej wolności komuś, kto obiecał nas urządzić i krok po kroku urządzi – na cacy. Historia uczy, ale tylko tych, którzy chcą się czegoś z niej nauczyć. Pamiętacie tę dość zapomnianą szyderczą przestrogę krążącą w czasach PRL: „Partia nasza nigdy, nikomu, niczego nie obiecywała i słowa swego dotrzyma”. Jak znalazł ta deklaracja na dzisiejsze czasy: nic dodać, nic ująć.

* * *

Nie tak łatwo pozbyć się skłonności do fanatyzmu. Ilekroć „rozum śpi, budzą się demony”. Obłąd ideologiczny, który nieustannie nam zagraża, zaczyna się zawsze tak samo: od pomieszania pojęć w owładniętych bezmyślnością milionach umysłów. Jego skutki znamy, doświadczamy ich na co dzień. Lewo i prawo od dość dawna nie są już jasno wyznaczonymi, czytelnymi dla każdego kierunkami jednostkowego i społecznego działania; w nędznej praktyce politycznych przetasowań lewica i prawica utraciły posiadany niegdyś sens. Stały się częstką szumu pojęciowej centryfugi.

Tak to działa i tak jest na ogół odbierane. Szamani u władzy żywią się otumanianiem tłumów wyborców, czerpiąc z tego procederu ciemną siłę. Nikt nam nie wmówi, że białe jest białe, a czarne – czarne... Ktokolwiek uważa inaczej, jest naszym wrogiem, zatwardziałym zachowawcą, a to my przecież zwiemy się konserwatystami, bronimy naszych najszczytniejszych tradycji i nie pozwalamy nikomu szargać świętości i myśleć inaczej.

* * *

Pojęcie konserwatyzmu zostało, z opłakanym trzeba przyznać skutkiem, zawłaszczone przez tych, którzy niekoniecznie wiedzą dobrze, czym on jest, jaką wartość przedstawia sobą w życiu jednostki oraz społeczeństwa i co się musi na niego składać, byśmy zyskali pewność, że istotnie mamy z nim w danym przypadku do czynienia. Za to potrafią nim zręcznie manipulować, udając przywiązanie do tradycji i wierną służbę temu, co najświętsze.

A co ze zmianami? Mają być, bo muszą, ale tylko takie, które my akceptujemy i sami wprowadzamy. U nas ma być „po swojemu”. Chcieliście modernizować tabor i szlaki na modłę europejską, przestawić skład, którym od lat jedziemy, na inne tory? Nie dopuścimy do tego, niech rodzimy pociąg dziejów toczy się jak dawniej, najlepiej bez hamulców. W razie potrzeby dorzucimy do kotła w palenisku naszej dziejowej lokomotywy. Świat nie będzie czekał? A co nam do tego? Pędźmy radośnie przed siebie naszą kochaną wąskotorówką. Kto wie, może uda się go wyprzedzić w śmiałych reformach, jakie wprowadzamy. Wiemy przecież, dokąd zmierzamy i dokąd nas wszystkich ta eskapada zawiezie. Dokądś bez wątpienia. Jazda! Tor wolny. A kto nie chce z nami jechać, wysiadka.

Informację też ujarzmimy. Na co komu wolne media. Nowa technologia ma służyć społeczeństwu. Za wiele wolności danej ludziom to jego niechybna zguba. Lepiej ją ograniczyć, zaplanować nad nią. Nie wolno tego, nie wolno tamtego. Oczywiście nie zamierzamy wprowadzać cenzury (zwłaszcza że w sieci to niewykonalne), ale konieczna jest społeczna kontrola obiegu informacji. Lepiej za wiele nie wiedzieć. Bo i po co? Każda władza ma swoje sekrety, tajemnice, grzechy. Każda się myli, politycy też ludzie, każda przemilcza złe decyzje, kryje swoje błędy i „wypaczenia”. Po co niepokoić społeczeństwo, które nam zaufało. Wielbimy postęp, jednak w głębi serca pragniemy, żeby wszystko było po dawnemu. Działamy przecież i rządzymy dla dobra ogółu, a ogół nie lubi zmian. Dlaczego? To proste – bo nigdy nie wie, czy wyjdą mu na dobre.

* * *

Czy Marshall McLuhan był konserwatystą? Był nim i jego adwersarze wielokrotnie czynili mu z tego zarzut. Na jakiej podstawie? Skąd brała się ta niechęć? Z racji tego, czym się zajmował, powinno być przecież odwrotnie. On, który pierwszy w świecie już siedem dekad temu trudnił się modelowaniem naukowych wizji nadchodzącej ery informacji, czynił to w imię obrony tradycyjnych wartości kultury. Paradoksalnie, z tego właśnie powodu całkiem nie nadawał się na sztandary elektronicznej, ani zresztą żadnej innej, rewolucji.

Sądzę jednak, że samo rozpoznanie oponentów w stosunku do Kanadyjczyka, jeśli oczywiście pozbyć się refleksu ewidentnej animozji, która u wielu daje o sobie znać, było trafne. Prekursor – konserwatysta. Zestawienie wręcz niepojęte dla kogoś, kto w swym sposobie myślenia, postrzegania oraz nazywania (*vide Sapir-Whorf*) rzeczywistości posługuje się nawykowo – jest taki nie od dzisiaj znany ortopedom rodzaj zwichnięcia – wyłącznie rozumowaniem opartym na dychotomii.

Całkiem inaczej, to jest polifonicznie i holistycznie, ujmuje kwestię dzisiejszego rozwoju mediów Derrick de Kerckhove:

Rozwój sieci i liczba połączeń sprawiły, że narodziła się nowa, potężna metafora technologiczna, która wywarła znaczący wpływ na postrzeganie przez nas czasoprzestrzeni. Główne technologie przekazywania informacji aż do dziś miały wpływ na postrzeganie przez ludzi środowiska w kategoriach wielkości, uporządkowania, tekstury i oczywiście granic. Podczas gdy umiejętność czytania, pisanie i wynalazek druku, dzięki eksternalizacji i skupieniu uwagi na wizualnej stronie lokalnego języka, stworzyły świadomość „Narodu” oraz potrzebę określenia i kontrolowania jego „naturalnych” granic, media elektroniczne rozniosły je w pył, poszerzając tym samym rozmiary mentalnej reprezentacji danej przestrzeni¹.

Zastanawiając się nad dziedzictwem myśli Marshalla McLuhana i nad metodologiczną spuścizną stworzonej przez niego Szkoły z Toronto, Agnieszka Ogonowska zestawia ze sobą poglądy Derricka de Kerckhove’a i jego naukowego mistrza na temat mediamorfozy, jakiej jesteśmy od ponad stulecia uczestnikami. Píše o tym następująco:

Postrzeganie prac Derricka de Kerckhove’a jako swoistych ekstensji poglądów McLuhana należałoby rozumieć szerzej, nie tylko jako kontynuację określonego paradygmatu, ale także mając wzgląd na jego rozwój w oparciu o bardzo zbliżone językowe narzędzia budowania samego dyskursu. Bliskości tej (mentalnej, epistemologicznej teoriopoznawczej) nie można tłumaczyć jedynie w kategoriach relacji Mistrz-Uczeń oraz wynikającej z niej fascynacji teoriami „proroka mediów”, ani też pragnieniem mechanicznego powielania charakterystycznych dlań konstrukcji językowych. [...] McLuhanizm Derricka de Kerckhove’a posiada swoje wyraźne umotywowanie mentalne: zdolnościom do myślenia interdyscyplinarnego oraz globalnego ujmowania zdarzeń towarzyszy z konieczności język adekwatny do ich właściwej werbalizacji².

¹ Derrick De Kerckhove, *Inteligencja otwarta: narodziny społeczeństwa sieciowego*, tłum. Andrzej Hildebrandt i Ryszard Glegola (Warszawa, Toronto: MIKOM, Somerville House Publ., 2001), 169.

² Agnieszka Ogonowska, *Twórcze metafory medialne: Baudrillard – McLuhan – Goffman* (Kraków: Universitas, 2010), 133.

Intrygująco w kontekście przytoczonej tu wypowiedzi przedstawiają się zwłaszcza semantyczne konotacje przymiotnika „globalny”. Jak wiadomo, epitet „global” stanowi jedno z najbardziej powszechnie rozpoznawalnych haseł-kluczy filozofii mediów współczesnych mediów w wydaniu Marshalla McLuhana. Otóż, w świetle ujęcia Derricka de Kerckhove’a, „globalność” i „globalne ujmowanie zdarzeń” (de Kerckhove) oddala się od ich pojmowania w kategoriach topo- czy też geograficznych, zbliża natomiast ku rozumieniu holistycznemu, nie wykluczając naturalnie tamtego znaczenia.

De Kerckhove objaśnia i „tłumaczy” swego Mistrza w szczególny sposób, mocno odbiegający od powszechnie przyjętych egzegez. W metaforze *global village* pierwsze skrzypce przypadają pierwszemu z obu wyrazów. Wykładnia ta koresponduje z takimi istotnymi dla koncepcji McLuhana wyznacznikami, jak: otwartość, wielopolowość, współwystępowanie, symultaniczność, interdyscyplinarność oraz heterogeniczność.

* * *

Nie wiem, nie mam pewności, czy Marshall McLuhan istotnie był konserwatystą. Wiem natomiast na podstawie lektury jego pism, że u podstaw wszelkich rozważań na temat ewolucji środków przekazu, rozwoju technologii, cywilizacji, przemian kultury, życia społecznego etc. leży indywidualnie przez niego uprawiany sceptycyzm. Spostrzeżenie to, choć wydaje się poczynione trafnie, wymaga jednak odpowiedniego komentarza.

McLuhan sceptykiem? Owszem, ale to nie wystarczy, by wniknąć głębiej w filozofię i na nowo przemyśleć metodologię jego prac. Dostrzegając właściwą mu sceptyczną podstawę poznawczą, należy trzymać się blisko właściwej definicji pojęcia sceptycyzmu. Grecki wyraz *skeptikos* znaczy tyle, co powątpiewający, krytyczny, niedowierzający, nieufnie ustosunkowujący się do czegoś.

W zależności od kontekstu, w którym umieścimy doraźnie sceptycyzm, może on zostać uznany za pogląd filozoficzny bądź też za występującą niekoniernie tylko w nauce postawę życiową odnoszącą się nieufnie i ze zwątpieniem do poznawanego przedmiotu. Sceptyk – zarówno badacz, jak i zwykły śmiertelnik – zachowuje w pamięci niepewność ludzkiego poznania, kieruje się nią i głosi, co bynajmniej nie czyni z niego wyznawcy agnostycyzmu.

Nie ma potrzeby, jak sądzę, odwoływać się aż do filozofii Kartezjusza i Hume’a, ani tym bardziej do antycznych reprezentantów postawy sceptycznej Sekstusa Empiryka bądź Pyrrona z Elidy. Dla naszych celów rzeczą w zupełności wystarczającą będzie powołać się na sceptycyzm w wersji współczesnej, ze szczególnym akcentem położonym na aspekt metodologiczny wysuwanych hipotez naukowych oraz kwestię epistemologicznego zakresu dostępności prawdy w postępowaniu badawczym.

W miarodajnym haśle „sceptycyzm” zamieszczonym w stanfordzkiej encyklopedii filozofii jego autorzy Juan Comesaña i Peter Klein ujmują sceptycyzm poznawczy następująco:

Philosophically interesting forms of skepticism claim that we do not know propositions which we ordinarily think we do know³.

Znamienny w kontekście postawy badawczej McLuhana okazuje się także inny passus sporządzonej przez nich wykładni omawianego hasła:

Thus, consider skepticism about the future the claim that the only justified attitude which respect to propositions about the future is suspension of judgement. That kind of philosophical skepticism overlaps partly with ordinary skepticism about the future⁴.

Z nieco innej perspektywy rozważa i definiuje sceptycyzm brytyjski filozof Duncan Pritchard. Píše o nim:

We are unable to know that any one of a number of skeptical hypotheses are false, where a skeptical hypothesis is understood as a scenario that is subjectively indistinguishable from what one takes normal circumstances to be but which, if true, would undermine most of the knowledge that one ascribes to oneself⁵.

W centrum uwagi Pritcharda znalazło się ponadto zagadnienie „paradoksu sceptycznego” (*skeptical paradox*). Paradoks ten, kluczowy dla zgłębienia racjonalnych źródeł postawy sceptycyzmu poznawczego, sprowadza do trzech zwięźle sformułowanych, ściśle sprzężonych ze sobą wytycznych przyświecających racjonalnemu dochodzeniu do wiedzy:

- I. I am unable to know the denials of skeptical hypotheses.
- II. If I don't know the denials of skeptical hypotheses, then I do not know very much.
- III. A lot of what I believe, I know⁶.

Mając w pamięci powyższe sformułowania i odwołując się do opartej na sceptycyzmie filozofii poznania, spróbujmy odnaleźć głębszą zasadę, jaka rządzi makrosystemem poglądów głoszonych przez kanadyjskiego medioznawcę. Uznany za „konserwatystę”, był nim zapewne w takim samym stopniu, w jakim można go uważać za promotora nowych mediów rozważającego jej nadejście na progu ery *homo informaticus* i *homo digitalis*.

³ „Interesujące pod względem filozoficznym formy sceptycyzmu głoszą, że nie znamy założeń, co do których zazwyczaj sądzimy, że je znamy” (tłumaczenie moje – M.H.).

⁴ „A zatem, rozważny sceptycyzm co do przyszłości głosi, iż jedyną uzasadnioną postawą opartą na szacunku względem założeń co do przyszłości jest zawieszenie osądu. Ten rodzaj filozoficznego sceptycyzmu pokrywa się częściowo ze zwykłym sceptycyzmem względem przyszłości” (przeł. M.H.). Juan Comesaña i Peter Klein, „Skepticism”, w: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2019), <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/skepticism/>.

⁵ „Nie jesteśmy w stanie dowieść, czy jakakolwiek z wielu sceptycznych hipotez jest fałszywa, pokąd sceptyczna hipoteza rozumiana jest jako scenariusz, który pozostaje subiektywnie nierozróżnialny względem czegoś, co uznaje się za normalne okoliczności, ale który, jeśli okazałby się prawdziwy, mógłby podważyć większość wiedzy, którą sobie przypisujemy” (tłumaczenie moje – M.H.).

⁶ „I. Nie sposób dowieść zaprzeczeń hipotez sceptycznych. II. Skoro nie potrafię dowieść zaprzeczeń hipotez sceptycznych, tedy wiem niewiele. III. Bardzo wiele z tego, w co wierzymy, konstytuuje naszą wiedzę” (przeł. M.H.). Duncan Pritchard, „Contemporary Skepticism”, w: *Internet Encyclopedia of Philosophy*, dostęp 14.03.2022, <https://iep.utm.edu/skepcont/>. Zob. także niedawno opublikowaną w formie książkowej monografię tego autora: Duncan Pritchard, *Skepticism: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2019).

Okrzyknięty „prorokiem ery elektronicznej”, w moim przekonaniu, nie reprezentował i nie miał cech znamionujących typowych proroków. Jako uczonemu nieporównywalnie bliższa od głoszenia efektownych prorocत्व była mu etyka niestrudzonego wątpienia w drodze do prawdy. Raczej pytał i drażył więc podjęte zagadnienia, niż udzielał gotowych odpowiedzi i definytywnych rozstrzygnięć.

* * *

Poglądy Marshalla McLuhana na media, na ich ewolucję oraz przemożny wpływ, jaki przemiany te wywierały wieki temu i nadal wywierają w dziejach ludzkości, wielorako korespondują z przytoczonymi wyżej definicjami sceptycyzmu: zarówno pod względem epistemologicznym, jak i metodologicznym. Kto zechce, może się w nich dopatrzeć refleksu sokratejskiej pokory „nie-wiedzy” i „niewiadomego” jako świadomie obranego punktu wyjścia w dążeniu człowieka do wiedzy.

Sceptyczny paradoks, z którego czerpie swą metodę dążenia do prawdy, sprawia, iż prowadzone przez niego naukowe śledztwa cechuje z jednej strony otwartość, z drugiej powściągliwość. Chciałoby się powiedzieć: w tej rezerwie jest metoda. Metoda zaś, jaką McLuhan obrał i twórczo wypracował, przekłada się na projekt relacji łączącej znak ze znaczeniem i z rozległym horyzontem myślowym, który otwiera.

Architektura poetyki wywodu McLuhanowskiego ma swoją specyfikę. Zawiera ona konsekwentnie przez niego prowadzony przekorny dialog z nasuwającymi się przypuszczeniami i wątpliwościami, w tym również z cudzymi (zwłaszcza powszechnie przyjętymi) przekonania-mi. Raczej „nie wiem” niż z całą pewnością „wiem”. Na każdym kroku, w toku dyskursu konsekwentnie daje tutaj o sobie znać: *dubito ergo sum*. Aspekt etyczny uprawiania nauki w przypadku tego badacza mocno splata się i koresponduje z poetyką podejmowanych rozważań.

Pokusie przeświadczenia o posiadaniu wiedzy absolutnej, całkowicie pewnej, niepodważalnej i w pełni obiektywnej McLuhan przeciwstawia w swoich studiach postawę sceptyczną, *ergo* w umownym znaczeniu tego słowa – zachowawczą. Z jednej strony w znacznej mierze właśnie ona czyni go w oczach wielu jego krytyków i adwersarzy „konserwatystą”. Z drugiej zaś sprawia, że z właściwą sobie sugestywnością (słynny wywiad dla „Playboya”, wrzesień 1969) przemawia do masowego adresata, który na co dzień nie interesuje się nauką i jej badaniami.

* * *

I tak nieraz przypisywany temu uczonemu „konserwatyzm” odsłonił nam bardzo istotny rys jego intelektualnej aktywności. Rodzaj sceptycyzmu, który reprezentuje McLuhan, kursując nieustannie między „nauką” a „wiarą”, między rozwojem technologii komunikowania a zbiorową świadomością, okazuje się nader nośną strategią poznawczą, ściśle powiązaną z metodologicznym aspektem jego refleksji nad społecznymi funkcjami komunikatorów.

Pora na konkluzję dotyczącą „konserwatyzmu” przypisywanego Marshallowi McLuhanowi. Można powiedzieć, iż „konserwatystą” pozostaje on w swoich pracach dokładnie w tym samym stopniu, w jakim okazuje się w nich sceptykiem w zakresie poznawczym i metodologicznym.

Jako badacz, nie zaś propagator i bezkrytyczny entuzjasta, do przekażników podchodzi z należąca rezerwą. O czymkolwiek pisze, na cokolwiek się powołuje i zwraca uwagę, skrzętnie wystrzega się zarówno ryzykownych prognoz, jak i pokus pochopnego generalizowania. Sięgając po przykłady mające zilustrować dane zagadnienie, oferuje adresatowi opis, analizę i interpretację konkretnych szczegółowych przypadków czerpanych z praktyk komunikowania – konsekwentnie osadzonych w określonym kontekście i konsytuacji.

Być może właśnie dlatego, to znaczy dzięki opisanej w niniejszym studium postawie badawczej, Marshall McLuhan jest wybitnym badaczem procesów ewolucji zachodzących w mikro- i makroskali kultury – klasykiem medioznawstwa, teoretykiem mediów, którego prace, interdyscyplinarne idee i osobiste przemyślenia mimo upływu lat nie straciły na wartości i nadal wzbudzają wielkie zainteresowanie wśród dzisiejszych badaczy.

Bibliografia

- Comesaña, Juan, Peter Klein. „Skepticism”.
W: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
Metaphysics Research Lab, Stanford
University, 2019. <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/skepticism/>.
- De Kerckhove, Derrick. *Inteligencja otwarta: narodziny społeczeństwa sieciowego*.
Przetłumaczone przez Andrzej Hildebrandt
i Ryszard Glegola. Warszawa, Toronto:
MIKOM, Somerville House Publ., 2001.
- Ogonowska, Agnieszka. *Twórcze metafory medialne: Baudrillard – McLuhan – Goffman*.
Kraków: Universitas, 2010.
- Pritchard, Duncan. „Contemporary Skepticism”.
W: *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/skepcont/>. Dostęp 14.03.2022.
- – –. *Scepticism: A Very Short Introduction*.
Oxford: Oxford University Press, 2019.

SŁOWA KLUCZOWE:

SCEPTYCYZM

teoria poznania

nauka o komunikowaniu

ABSTRAKT:

Artykuł zawiera próbę funkcjonalnej rekonstrukcji poglądów zawartych w pracach Marshalla McLuhana, dokonanej pod kątem zarówno teoriopoznawczym, jak i metodologicznym. Autor stawia hipotezę, w myśl której u podstaw jego koncepcji, uznawanej często za przejaw „konserwatyzmu” prezentowanych poglądów, w istocie daje o sobie znać indywidualna postać sceptycyzmu poznawczego i metodologicznego. Postawa sceptyczna autora *Galaktyki Gutenberga* i *Zrozumieć media* sprawia, iż jego rozważania mimo upływu kilkudziesięciu lat nie uległy dezaktualizacji i nadal wzbudzają zainteresowanie współczesnych badaczy mediów.

poetyka przekazów audiowizualnych

metodologia

NOWE MEDIA

NOTA O AUTORZE:

Marek Hendrykowski – filmoznawca, medioznawca, semiotyk, badacz kultury współczesnej, profesor zwyczajny w Instytucie Filmu, Mediów i Sztuk Audiowizualnych UAM w Poznaniu, autor artykułów i książek, ostatnio: *Semiotyka twarzy* (2017), *Scenariusz filmowy. Teoria i praktyka* (2017), *Drugie wejrzenie. Analizy i interpretacje* (2018), *Ogród Europy. Eseje z semiotyki i antropologii kultury Starego Kontynentu* (2018), *Polska szkoła filmowa* (2018), *Short. Małe formy filmowe* (2019), *Narracja w filmie i ruchomych obrazach* (2019). Założyciel i redaktor senior czasopisma „IMAGES. The International Journal of Film, Performing Arts and Audiovisual Culture”. Członek Stowarzyszenia Filmowców Polskich, Stowarzyszenia Autorów ZAiKS, Polskiej Akademii Filmowej i Europejskiej Akademii Filmowej (EFA). Pracuje w Ośrodku Badań nad Komunikowaniem im. McLuhana, UAM w Poznaniu.